

HOE NOEM(D)EN WIJ MEKAAR ? (18)
Over familienamen
A. Van Schel

Bij wijze van inleiding:

In het derde nummer van de jaargang 2003 van dit tijdschrift (blz. 131-141) gaven we een overzicht van vele familienamen die afgeleid zijn van aardrijkskundige eigennamen, plaatsnamen om precies te zijn. Waarom de ene plaatsnaam wél en een andere niet als familienaam is gebruikt, blijft een open vraag, maar de lezer wordt wel uitgenodigd om zelf eens op speurtocht te gaan in deze namenwereld. Als aanzet deze voorbeelden van namen eindigend op –beek/-beke: Aalbeke, Diepenbeek, Dilbeek, Etterbeek, Heembeek, Hombeek, Humbeek*, Laarbeek*, Lebbeke, Molenbeek, Strombeek, Wambeek*, Wezen(m)beek*...En namen eindigend op –donk: Arendonk, Branddonk, Breendonk, Elsdonk*, Haasdonk, Ramsdonk, Strydonck*, Vriesdonk*, Wilmarsdonk... De namen met * hebben we ooit al aangetroffen als familienaam. Wedden dat u ook zo'n reeks kunt samenstellen? En nu buigen we ons weer over enkele gekende familienamen van bij ons.*

BOTERBERG

Aantallen en spreiding:

Deze naam komt in onze regio niet voor, maar groot was mijn verwondering toen ik een persoon ontmoette met de familienaam Boterberg, ik dacht eerst dat het een grapje was. En toch...Wie herinnert zich niet de omstreden landbouwpolitiek waardoor Europa in enkele decennia van de vorige eeuw opgezadeld zat met melk- en boteroverschotten, de zo genoemde boterberg. Zou iemand daarnaar genoemd kunnen worden? Onwaarschijnlijk, dus op speurtocht!

Dr. F. Debrabandere vermeldt in zijn *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk* de volgende varianten:

Boterberg, Boterberge, Boterberghe, Botterberg, Botterberge, Botterberghe, Botelberge, Bottelberghs, Bottelbergs, Bottelberge, Bottelberghe, Bottenberg. Het is niet direct duidelijk of al deze varianten ook echt voorkomen, want in familienaam.be en familienaam.nl vinden we alleen Boterberg, Boterbergh, Botterberg en Bottenberg terug. Merkwaardig genoeg kent Nederlands Familienamen Databank geen enkele van deze varianten.

We beperken het overzicht tot:

<i>Naamvariant</i>	<i>Familienaam.be</i>	<i>Familienaam.nl</i>
Boterberg	156 (vooral in Oost-Vlaanderen)	0
Boterbergh	84 (idem)	0
Botterberg	5	0
Bottenberg	12	121

Betekenisverklaring:

Volgens Debrabandere komen alle varianten voort van een plaatsnaam: er bestaat een plaatsnaam Boterberg in Bekkerzeel (Vlaams-Brabant), Laken en Beersel (Vlaams-Brabant). In een tekst uit 1557 staat: *eenen lochten ... geh. Den Boterbergch* (lochten betekent moestuin). In de plaatsnaam Boter(s)berg(e) te Bekkerzeel zou het eerste element waarschijnlijk verwijzen naar de Germaanse voornaam Bouter.

Soms komt een familienaam ook voort van een huisnaam: bijv. in Ieper 1428 *huus gheheeten Bueterbergh*.

Historische voorbeelden van deze familienaam: 1389 Reyner van Boterberge; ca. 1400 Jans oer van Boterberghe, Asse (oer betekent erfgenaam, opvolger, afstammeling); 1390 Henric van Botelberghe, Asse; 1485 Diericke van Boterberge, Molenbeek.

Conclusie:

De geschiedenis van deze onverwachte familienaam situeert zich duidelijk in Brabant, maar de naam overleeft bijna uitsluitend in (Oost-)Vlaanderen.

COOLS

Aantallen en spreiding:

Van de 30 varianten die Debrabandere opsomt bij *COOLS*, zie *Kool(e)* kiezen we de volgende vormen, gespeld met C zoals ze het vaakst voorkomen in Vlaanderen, gespeld met K omdat ze het talrijkst zijn Nederland.

<i>Schrijfwijze</i>	<i>Familienaam.be</i>	<i>Familienaam.nl</i>	<i>NFD</i>
Cool	1297 (vooral in Oost- en West-Vlaanderen)	64	189 (vooral Zuid-Holland)
Kool	80	2091	3677 (vooral Zuid-Holland en Noord-Holland)
Cools	7470 (in alle provincies)	425	758 (vooral Noord-Brabant)
Kools	247	520	1017 (vooral Noord-Brabant)
Ceuls	17	0	0
Keuls	2	20	45 (Zuid-Holl.)
Cuyl	54	0	0
Kuyl	73	78	0

Kuil	0	205	472 (vooral Groningen en Noord-Holland)
------	---	-----	---

In de Londerzeelse telefoongids treffen we slechts twee varianten aan: Cool met 3 vermeldingen, Cools met 14 vermeldingen.

Betekenisverklaring:

Vooreerst toch nog even onze verwondering uitdrukken over de vele, soms onverwachte varianten bij de naam Cools. Ook verwondering over de eenvoudige verklaring die zowel bij NFD als bij Debrabandere te vinden is: patroniem, korte vorm van de heiligennaam Nikolaas of Nikolaus. Bij de verwijzing naar een reeks varianten van Koolen en Coolen, wordt eveneens vermeld dat Kolen of Colin een vleivorm van de heiligennaam Nikolaus is (met voorbeelden uit Ieper, Tienen, Kortrijk en Hasselt, wat op een ruime verspreiding wijst!)

Een reeks historische vermeldingen:

1276 Cristiano Coel; 1336 Beatrix Coels, Ieper; 1304 Nicolaum dictum Cole de Obberghe = 1309 Claus diemen heiter Cole van Obberghe, Diest; 1327 Nycholao dicto Cole, Leuven; 1340 Nicolaus dictus Cole, Tienen; 1377 Jan Colle, Lier; 1398 Catheline Colars, Griele Coel, Bette Coels, Hulste; 1469 Johannes vander Varent dictus Cole...filii quondam Colin, Leuven.

Conclusie:

Ruime verspreiding over het Nederlandse taalgebied, zij het met veel spellingvariatie; de rol van de heilige kindervriend van 6 december is ruimer dan we konden vermoeden, naast het sinterklaasfeest heeft hij ons talloze familienamen nagelaten!

CUYCKENS / KIEKENS

Spreading en aantallen:

<i>Naamvariant</i>	<i>Familienaam.be</i>	<i>Familienaam.nl</i>	<i>NFD</i>	<i>Londerzeel</i>
Cuyckens	122 (vooral Oost-Vlaanderen en Antwerpen)	0	0	2
Kiekens	1020 (idem)	70	146 (vooral Noord-Holland)	16

Betekenisverklaring:

Debrabandere is de enige bron om ons op weg te helpen. Eerst wijzen we even op de grote verscheidenheid die hij opsomt. Naast de twee vormen die we in onze regio aantreffen, bestaan ook Kieken, Kiecken(s), Kicken(s), Kuiken, Kuyken(s), Kuyckens, Kuijken(s), Cuijkens, Cuyken(s), Scuijkens, Keukens. Deze lange lijst doet al vermoeden dat het iets te maken moet hebben met kippen en inderdaad, Debrabandere verklaart de namen als afkomstig

van het Zuid-Nederlands kieken en/of het Nederlands kuiken, verwijzend naar een beroepsbijnaam van de poelier, pluimveehandelaar. Er staan een aantal oude voorbeelden bij: 1280 Wouterus Kiekin, Ieper; 1298 Johannes Kiekin, Kales.

Conclusie:

Vooraf voor de “Vlaamse” Kiekens een ruime aanwezigheid in Vlaanderen en zeker geen spotnaam zoals in populaire televisieontspanning voorkomt. Deze naam is wél een “gemakkelijke”.

DE OST / OST / HOSTE

Spreiding en aantallen:

In zijn *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk* geeft dr. Frans Debrabandere bij *Ost* een aantal varianten waarvan we de aanwezigheid in België en Nederland nagaan via www.familienaam.be, www.familienaam.nl en via Nederlands Familienamen Databank (www.meertens.knaw.nl/nfd), dit om nog eens aan de vertrouwde bronnen te herinneren.

Het betreft de varianten: *Ost, Oost, Oste, Osten, Ostens, Ostes, Oostens, Host, Hoste, Hoest, Hosten, Hostens, Hoostens*. Omdat de naam De Ost in Londerzeel nog vertrouwd klinkt (en nog vaak doet denken aan een bepaald automerk), voegen we er *De Ost, De Hoste, D’Hoste en D’Aoust* aan toe. Van alle varianten vinden we in telefoongids voor Londerzeel slechts één vorm terug, *De Ost* met 2 vermeldingen. We bekijken nu een waaier van verwante namen van de garage van weleer tot en met de huidige gekende stand-up comedian Geert H.

We wijzen er terloops nog eens op: onze bronnen houden hun beperkingen in! NFD bevat momenteel 76579 familienamen, maar is gebaseerd op gegevens uit de volkstelling en het CBR – Centraal Bevolkingsregister – in Nederland van 1947. [Familienaam.be](http://www.familienaam.be) is gebaseerd op de telefoongidsen van 1993 en waarschijnlijk zijn er meer naamdragers dan telefoonbezitters. Een overzicht:

<i>Naamvariant</i>	<i>Familienaam.be</i>	<i>Familienaam.nl</i>	<i>NFD</i>
Ost	1077 (vooral in Oost-Vlaanderen)	19	4
Oost	137	826	1388 (vooral in Drenthe, Overijssel, Friesland en Noord-Holland), daarnaast ook: van Oost 411 (vooral in Zuid-Holland) van der Oost 40 van den Oosten 74
Oste	334	25	0

Osten	38	12	19
Ostes	14	0	0
Oostens	119	0	0
Host	114	0	0
Hoste	2791 (vooral Oost- en West-Vlaanderen)	43 (vooral in Zeeland)	87 (vooral in Zeeland)
Hoest	5	0	2 (Hoest, de 14)
Hosten	494 (vooral West-Vlaanderen)	0	0
Hostens	489 (eveneens vooral West-Vlaanderen)	0	0
Hoostens	10	0	0
De Ost / Ost, de	78 (vooral Oost-Vlaanderen)	0	0
De Hoste / Hoste, de	16	0	0
D'Aoust	40	0	0

Betekenisverklaring:

De Nederlandse bronnen geven nauwelijks een verklaring buiten de algemene vermelding “patroniem” of “herkomstnaam”.

Gelukkig is de verklaring bij F. Debrabandere wat uitvoeriger en duidelijker. De familienaam Ost is een patroniem, afkomstig van de Germaanse voornaam austa, wat “oostelijk” betekent.

In historische bronnen zijn teruggevonden:

1230 Osto Sotins; 1317 Oste Pipe; 1329 jeghen Osten Forine, Kortrijk; 1402 Oste van Maerke... Osts kindren, Kortrijk. De **voornaam** Oste kwam in Kortrijk tot in de 15de eeuw frequent voor. Historische voorbeelden waar het om de **familienaam** gaat: 1398 Jacob Oste, Aarsele; 1518 Jan Oosten, St.-Winoksbergen.

De naam De Ost kan een reïnterpretatie zijn van D'Aoust, maar kan ook op een plaatsnaam teruggaan. Oude voorbeelden: 1237 Philippi militis de Oes = 1238 Philippe de Ois.

Conclusie:

De geschiedenis van de naam Ost en ook de hedendaagse aanwezigheid situeren zich hoofdzakelijk in Oost- en West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen.

IMPENS / VAN IMPE

Spreiding en aantallen:

<i>Naamvariant</i>	<i>Familienaam.be</i>	<i>Familienaam.nl</i>	<i>NFD</i>	<i>Londerzeel</i>
Impens	1264 (vooral Oost-Vlaanderen)	22	33 (vooral Zeeland)	2
Impe	209 (vooral Oost-Vlaanderen)	0	0	0
Himpe	1080 (vooral West-Vlaanderen)	0	0	0
Van Impe	2239 (vooral Oost-Vlaanderen)	2	0	2

Betekenisverklaring:

Volgens Debrabandere moeten we een onderscheid maken tussen drie mogelijkheden.

1. Voor de varianten *Impens*, *Ympens*, *Himpens*, *Hempen*, *Impincs* en *Impines* (als die tenminste allemaal aan te treffen zijn!) is de naam van de stamvader afgeleid van Impin, een vleivorm (troetelnaam) van Impe of Imbert, een Germaanse voornaam. Bij deze verklaring horen oude voorbeelden als: 1198 Impinus de Lupengem = 1214 Ingebertus, Bornem; 13de eeuw Hanne filius Impins, Gent; 1327 Impin Bernaerts huus; 1348 Danielis Impins, Kortrijk.
2. Verwijzing naar *Impe*, *Himpe*: alweer een patroniem, d.w.z. de naam van de stamvader zou komen van de bakervorm (d.w.z. als naam overgenomen stamelwoord) van de Germaanse voornaam Imbrecht. Oud voorbeeld: 1572 Jacop IImpe, Kortrijk.
3. De vorige twee gevallen verschillen duidelijk van *Impe, van; van Imp, van Himpe, van Himme, van Himphen*: deze namen verwijzen naar de plaatsnaam Impe (Oost-Vlaanderen) waarnaar de stamvader genoemd is. Oud voorbeeld: 1123 Athala de Himpe, Gent.

Conclusie:

Voor de twee vormen die we in Londerzeel aantreffen, kiezen we duidelijk voor verklaring 1 respectievelijk 3, maar het lijkt wel duidelijk dat beide uit het oude Vlaanderen stammen en slechts in geringe mate in Brabant zijn beland.